

KOOLIMINEK ERNST ENNO

Vaatke meest, kuis tema astub,
seljas leivakott,
kaenlas raamatud ja tahvel,
taskus tindipott.

Ema aitas uksest välja,
ütles: "Õpi sa!
Tarkus tarviline vara,
õpi hoolega!"

Sirgud meheks, siis on sinul
tulu tarkusest:
elus selgind silmi vaja,
mõnu mõistusest!"

← Vasta põhikool Lääne-Virumaal
asub endises mõisa härrastemajas.

Õpetajate õpetaja aastad

IMBI JELETSKY

Oli 1949. aasta sügis, Eesti esimene kolhoosi-sügis. Üle maa oli käinud küüditamiste laine, loomavagunid veerenud Siberisse. Sõda oli lõppenud vaid neli aastat tagasi, Tallinna tänavad olid täis veel koristamata varemeid.

1. septembril astusid Tallinnas Narva maantee koolimajas ühte klassitappa parkümmend teismelist tüdrukut. Pärast VII klassi olid meist saanud õpetajate instituudi "üliõpilased". Kui paljud meist õpetajaks saamisest unistasid, on omaette küsimus. Enamik oli maalt, kus noorel inimesel pärast mitmeaastase keskkooli VII klassi lõpetamist ei olnud midagi peale hakata. Keskkoolis oli õppemaks — 400 (reformieelset) rubla aastas. Ja kolhoosniku normipäevatasu kõikus 5–10 kopika ringis. Õppimiseks oli vaja stipendiumi saada, stipendiumi

saamiseks neljadele-viitele õppida.

Tallinna ja Tartu õpetajate seminar olid arendatud instituutideks, kuue aastaga anti nii keskharidus kui erialanegi õpetus. Ega see vilets ei olnudki. Eesti filolooge koolitasid Tallinnas näiteks grammatikaõpikute tunnustatud autor Johannes Valgma, kirjandusteadlased August Raielo, Bernhard Sööt, Aili Univere, psühholoog Heino Liimets — et meenutada mõnda kõnekamat nime.

Sõda oli jätnud oma jälje kõikjale, räsitud ka õpetajaskonda. Nõnda astusidki meid, esmakursuslasi õpetama mõned alles kevadel diplomi saanud, meist 5–6 aastat vanemad noored inimesed. Lembit Siimaste ja Evald Kampus andsid eesti keelt ja kirjandust, Kalju Krell ajalugu, Laine Merikalju geograafiat jne.

Kõige-kõige sädelevam

Esimeses tunnis tuli meie klassi sihvakas brunett neiu, nagu filmilinalt maha astunud (vähemasti meie, kodukootud maatüdrukute meelest). Meie klassijuhataja. Ütles, et tema nimi on Angelina Sergejevna Jegorova. Ja nõnda — Angelina Sergejevna — oleme teda kutsunud kõik need 61 aastat, mis meie sõprus on kestnud. Tunnis rääkis ta meiega ainult vene keeles. Midagi mõistsime, midagi jäi esialgu uduseks, aga ümber öeldes ja teiste sõnadega seletades tegi ta meile kõigile kõik selgeks. Et ta eesti keelt mõistab, taipasime sellest, et ta õigel ajal õiges kohas meie lolluste peale naeris, vajadust mööda meile sõnad peale luges, vahel pead silitas või pisaraidki pühkis. Me olime ju võõrasse keskkonda paisa-

Me kõik saime vene keeles sellise pagasi, et edaspidises elus ja järgmistes koolides ei olnud ükski tee ees püsti. Tema õpetamise kunsti me omal ajal analüüsida ei osanud. Olime tulnud erinevatest koolidest, erineva tasemega. Jutustasime lugusid, kirjutasime, õppisime reegleid pähe, õppisime Lermontovi, Puškinit, Nekrassovit, Majakovskit. Ei olnud ka Jessenini nimi meile võõras, kuigi õpikuis teda vist küll ei mainitud. Peale oma keele ja kultuuri õpetas Angelina Sergejevna meile inimeseks olemise rasket kunsti, õpetas endasse uskuma ja toime tulema. Mõne tabava sõnaga oskas ta ilmaasjad selgeks teha. Aga see kõik on tagantjärele-pilk.

(Järg 4. lk.)

Soolaleivapidu ja sünnipäev

24. juulil oli Saaremaa invaühingu maja Suur-Sadama tänavas rahvast täis, sest kevadel alustatud remondiga oldi Keskerakonna tublide annetajate toel edukalt lõpule jõutud ja ka ühingu 20. sünnipäeva ei saanud tähistamata jätta. Ühingu elluärataja on Maire Peirumaa, kes tegi seda tööd eelmise aasta augustini.

Maire Peirumaa on alles päris noor inimene, 65. sünnipäev jäi just seljataha, kuid meningiit tabas teda juba kuueaastaselt. Nõnda pühendaski ta oma hilisemad eluaastad liikumispuuetega inimeste abistamisele. Saarlaste invaühing oli üks esimesi Eestimaal. Juhtnõore andis maakonnaarstina töötanud Reet Tuisk. Esimene suurem üritus olnud lastele korraldatud jõulupidu 1990. a lõpus. Liikumispuudega lapsi olnud maakonnas siis 45, peol oli neid 40. Esimene toetaja oli Saare Kalur 5000 rublaga. Liikumispuudega laste vanematel oli sellisest tähelepanust väga hea meel. Ei või jätta märkimata sedagi, et nendele lastele saadeti sünnipäevadeks õnnitluskaardid.

Oma maja ja humanitaarabi

"Meie praeguse maja omanik oli Nora Sepp, kes elas Stockholmis. Võtsime temaga ühendust, tema tegi meiega kinklepingu ja nii me selle maja endale saime. See tegi nii mulle kui ühingu liikmetele väga suurt heameelt. Kui maja oli käes, tuli teine

Maire Peirumaa.

rõõmusõnum Leo Filippovilt, kes pakkus meie ühingu humanitaarabi. Esimesed saadetised tulid Saksamaalt Mai Väljase kaudu. Inimesed olid väga õnnelikud selle üle. Rootsist aitas humanitaarabi Kuressaarde toimetada mees, kes käis siin 3 kuni 4 korda aastas. Kupid, kargud, ratastoolid tulidki just Rootsist. Ükskord tõi ta siia terve koorma tuttuusi kilekotte ja siis me mõtlesime, et mis me nendega teeme. Otsustasime, et müüme maha, sest need oli ju sel ajal väga popid. Saadud raha eest ostime värve ja värvisime oma maja ära. Tegime ka korstna korda ja maja ette kaldtee. Seejärel õnnestus meil saada Vabariiklikust Puuetega Inimeste Kojast natuke raha, millega remontisime põrandad ja veranda," meenutas Maire Peirumaa.

15 aastat peeti suvepäevi

"Esimesed suvepäevad toimusid Muratsis, teised Roomassaares ja kõik järgmised Karujärvel. Viimastest said juba rahvusvahelised suvepäevad, sest külalisi tuli kohale ka teistest riikidest. Nende päevade ettevalmistamine nõudis väga palju tööd.

(Järg 4. lk.)

Rahval oli uues majas rohkesti vaatamist. AIMI PITKI fotod

Eesti seente sõber

See mees ei ole “rahvuselt” saarlane, kuid siin elatud 26 aasta jooksul on ta oma tegevusega Saaremaale määrgatavad jäljed jätnud. Teda tuntakse ka mandril ning välisriikideski. See mees, kes tutvustab end sisustusarhitekti ja seenefotograafina, on VELLO LIIV, kes tänava tähistas oma 70. sünnipäeva.

30 aastat koos ERKIga

Loodus ja taimed huvitasid Tallinnas sündinud poissi varakult. Ja kunsti poole tõmbas teda ka. Sestap omandas ta tollases Tartu Kujutava Kunsti Koolis õpetajakutse joonistamise ja joonestamise erialal ning sai suunamise Viljandi 1. Keskkooli kunstiopetajaks.

Kunstikool andis noormehele tugeva maalikooli, aga teda võlus ka puiduosakond, kus õpetati mööbli kujundamist ja valmistamist ning kust tulid välja nimekad arhitektid. Vello Liivil oli sihikul kunstiinstituut (ERKI), kuhu ta astuski pärast kolme tollal kohustuslikku aastat pedagoogina, hakates õppima mööbli- ja ruumikujundust.

“Tinglikult jätkus mu haridustee ERKIs pärast lõpetamist,” räägib Vello Liiv. “Tudengina töötasin kaks aastat assistendina arhitektuuriprofessor Kuusiku juures. Olin algul nooremõpetaja, siis vanemõpetaja ning lõpuks dotsent. Nii möödus 30 aastat õpetajana.”

Uute seeneliikide avastaja

Et mees tundis huvi ka seente vastu, aga pereelu oli linnas, tuli küsimuse alla elukoha valik. Saaremaale asus ta elama eelkõige seente pärast 1984. aastal. Kodu rajas Viidumäe külje alla, ehitas Tammepõllule ise maja ja tegi sisustuse. Ütleb, et on manuaalne inimene, tahab oma kätega kõike teha.

Tudengite maalipraktika juhendajana sai Vello Liiv käia Lääne-Eesti väikesaartel ja tutvuda sealse seeneriigiga.

Saaremaa seenestiku kohta ütleb Vello Liiv, et see ei erine oluliselt mandri omast, kuid siin on väga palju neid seeni, mida mandril ei ole või pole neid leitud. Ta on koostanud Viidumäe ja Loode tammi seenestiku nimekirja ja tõdeb, et Eesti territooriumi arvestades on meil liiga vähe mükolooge, kõiki kohti ei jõuta läbi käia.

Pudemeid Paidest

Suvi oli tulikum, ka kultuuririndel. Igas paigas oma folk, oma festival, oma meistrklass. Ainult mitte Paides, siin on olnud seni vaikne. Hea vähemalt, et tänu Arvo Pärdi 75. sünnipäevale toovad elevust Pärdi pidunädalad,

Seoses seentega on ta viibinud paljudes välisriikides ja teab, et Saksamaal on palju seeneuurijaid. Hollandi mükoloogiaühingus on näiteks 800 liiget, meie omas ainult 20. Vello Liiv on leidnud Saaremaalt maailma seeneteadusele üheksa uut seeneliiki ja Viidumäe ümbrus on väga liigirikas.

Liiv on uurinud punalehikuid ja osalenud Itaalias ilmunud seente entsüklopeedia sarja “*Fungi Europaei*” koostamisel, mille 5. köide käsitleb punalehikuid. Selles köites on ka tema kirjeldatud kümme uut liiki. Saaremaal määras ta esimesena kahvatu kukeseene, mida Viidumäel leidub päris palju. Tavalise kukeseenega võrreldes on see tugeva viljalihaga kopsakas seen. Eesti esimene seenekaitseala loodi kaheksa aastat tagasi Erast Parmasto eestvedamisel Saaremaal Liiva-Putlas ja Vello Liivi osa selles on lehkseente määramine.

Fotosid on tuhandeid

Kui palju on Vello Liiv seeni pildistanud või maalinud, ei oska ta öelda, igatahes on neid tuhandeid. Esimese seenepildi tegi ta soomustindikust, tavalisest muru-

Vello Liiv seenesõprade keskel.

IRINA MÄGI foto

ELVI VAHER

platside seenest tudengina Saksamaal 1968. aastal ja see slaid sai tõukeks seeni jäädvustama hakata. Aga seenehuvi kohta ütleb Liiv, et paljud asjad tulevad juhuslikult. Nimelt oli tal õnnestunud muretseda saksakeelne seeneraamat, aga metsas ei osanud ta selle järgi määrata rohkem kui kolme seent, mida ta niigi tundis. Siis tekkiski tal trots asjaga tõsisemalt tegelema hakata ning ta asus vastavat kirjandust otsima. Antikvariaadist õnnestus tal osta korralik bukinistlik raamatukogu, kus on tõelisi rariteete. Need saksakeelsed raamatud on pärit omaaegsetest mõisnike raamatukogudest.

Praegu on Liivil suurepärane seeneraamatukogu, üle 200 teose, ning ta on püüdnud kõik värskelt Euroopas ilmunud monograafiaid (käsitlevad ühe seeneperekonna seeni) endale soetada. Ainukesena Eestis on tal selliseid monograafiaid 14 paksu köidet.

Aastas pildistab Vello Liiv keskmiselt kümme tuhat kaadrit, millest valikuliselt hoiab alles umbes kümnendiku.

Eesti ligi neljast tuhandest seeneliigist saaks Liiv välja anda raamatu enda pildistatud tuhande liigiga. Tema pildistatud või maalitud seenepilt on avaldatud paljudes väljaannetes. Tuntuim raamat on “400 Eesti seent”. Ajakiri *Eesti Loodus* avaldas 2008. aasta juulinumbris Vello Liivi puravike pildiseeria. Viiekümne viiest puravikulisest on pildistatud nelikümmend seitse liiki, ülejäänud on ta maalinud.

Arhitektina Saaremaal

Teine ala, kus Vello Liiv on endale nime teinud, on sisekujundus. “Saaremaale tulnud, sain arhitektina tööle tollases Saare KEK-is,” meenutab Liiv. “Sisekujundustööd oli palju ja see oli edukas. Sisekujundustegin näiteks maa- ja linnavalitsuses, sidekontoris, Arensburgi hotellis, laevakompanii ruumides, Ereki kontoris ja tollal suurimas eramus — Leedo residentsis. Mandrile läksin harvem.”

Et Vello Liiv on oma sõnutsi manuaalne mees, siis projekteerib ta ka n-ö vanamoodi. “Olen välitnud projekteerimist arvutis, teen seda käsitsi, sedaviisi mulle meel-

dib. Ebaõnnestumisi pole ette tulnud, ehkki teinekord vaatad, et värvitooni tulnuks ehk lihvuda. Aga valguse ja varjude mängud seal võivad olla ettearvamatud ka päeva kestel ja ehkki olen värvusõpetuses pädev, on teooria ning praktika kaks eri asja.”

Ruumikujunduse arhitektina on ta kavandanud ka mööblit. Vello Liiv nendib, et omaaegne erialane studium oli väga hea ja ta on siiani projekteerinud, ehkki põhirõhk on nüüd seentel.

Kodus on maailmakuulsa disaineri tooli koopia

Vello Liiv on mitmetahuline mees, paljude huvidega ja kui miski teda paelub, siis haarab ta sellel n-ö sarvist. Nii oli ta huvitatud toolide projekteerimisest. Tema õppejõud Väino Tamm oli mainekas ruumikujundaja ja tegi häid toole. Tamm oli Liivi juhendaja ja sealt tekkis huvi ka ajaloolise tooli vastu.

Kuulus Rietveldi tool jäi talle silma juba tudengipõlves oma erandlikkuse tõttu tolle ajastu toolide hulgas. Hollandi arhitekti Rietveldi tehtud tool kuulub maailma kümne kõige kuulsama omanäolise tooli hulka. See on valmistatud punasest pöögist ja idee sai meister tänaval tellinguks maja vaadates. Tooli värvid on sinine, punane ja kollane, karkass aga must.

Rietveldi tool kingitakse kuulsatele arhitektidele juubeli puhul. Vello Liiv valmistas esimese selle tooli koopia ainult piltide järgi ERKI töökojas ja kinkis selle oma kateedri õppejõule, nimeka le sisearhitektile Vello Asile 50. sünnipäevaks.

Tahtis ka endale sellist tooli ja kui sai tooli originaaljoonise koopia, tegi mõtte teoks — oma 60. sünnipäeval istus ta Rietveldi toolil. Aga Vello Liiv võib uhkustada ka sellega, et on istunud Rietveldi originaaltoolil. Tõsi, hetkeks vaid ja salaja... See juhtus Amsterdamis Moodsa Kunsti Muuseumis, kui tema võõrustaja tutvustas teda Rietveldi loominguga.

Üks maitsev seeneamps

Kõike Vello Liiviga seonduvat ei mahuta sellesse kirjatükki ära. Tal oli üle 500 kaktusesordi eraldi kasvumajas, aga praeguseks on ta alles jätnud umbes 70 liiki.

Talvel istub ta enda sõnutsi põhiliselt arvuti taga ja süstematiseerib materjali. Kui on tegemist kümnete tuhandete fotodega, on vaja süsteemi, et vajadusel otsitava kiiresti leiaks. Vello Liiv ennast just seenegurmaani ei pea, aga ühe maitstva ampsu on ta leidnud: “Tavaliselt on mul metsa minnes kaasas fotokott, milles on väikesed karbikesed erinevate liikide jaoks. Aga kui leian metsšampinjoni, mis tavaliselt kasvab kuuskede all, siis napsan paar tükki. Öhtul panen need praetult saiale ja sellisest suupistest ma loobuda ei suuda.”

A. Pärdi teos “De Profundis”. Dirigent Risto Joost, orelil Ene Salumäe. Kirik oli puupüsti rahvast täis. Kontsert pakkus suurt muusikaalamust.

20. augusti õhtul osaleti ka Paides suurel taasiseseisvumispäeva ühtelaulmisel.

EDA MILISTVER

Eelmisel nädalal

◆ Eesti päritolu Soome kirjaniku Sofi Oksanenini menuromaanist “Puhastus”, mis hiljuti pälvis Prantsusmaal järjekordse maineka kirjanduspreemia, vändatakse ka film. Eesti-teemalise teose ekraniseerimise õiguse hankis *Italehti* teatel *Solar Films*, kes on loonud ka Matti Nykaneni eluloo filmi. Kui stsenaarium valmib õigeaegselt, kavandatakse filmi esilinastus 2012. aastasse.

◆ Ööl vastu pühapäeva süüdati Eesti rannikul alates Narva-Jõesuust kuni Iklani sadu muinastulesid. Sukeldumisklubi *LiveHouse* tähistas seda ööd sukeldumisega Pringi sadama piirkonnas.

◆ Elektri vabaturuhind kerkis Eestis 24. augustil viieks tunniks rohkem kui 40-kordseks. Hinnaanomaalia käivitavas avarii Balti elektrijaamas ning selle võimaldas ostjate kogenematus. Elektri jaama 12. plokis oli tekkinud auruleke, mistõttu Eesti elektrisüsteem kaotas lisaks viiele planeeritud remondis olevale elektrijaama plokile veel umbes 160 MW tootmisvõimsust.

◆ Eravalduses olev Kristjan Raua muuseumi hoone on viletsas seisukorras ega ole muuseumile kohane. Seepärast viidi sealt kõik eksponaadid Eesti Kunstimuuseumi hooldlatesse. Näitust nendest esemetest esialgu korraldada ei kavatseta.

◆ Pühapäeva hommikul ründas mitukümmend Tšetseenia iseseisvuse eest võitlejat sealse nukuvalitsuse presidenti koduküla Tsentoroid, kus president Kadõrov parajasti viibis. Verises lahingus sai presidenti teatel surma 12 iseseisvuslast ja 2 Kadõrovi ihukaitsjat.

◆ Reede hilisõhtul sõitis soomlaste jaht kahe mehe ja kahe koeraga Prangli ranniku tormisel merel kividele. Appi tõttas kaks kummipaati, kuid ühe mehe elu päästa ei õnnestunud.

◆ Lõuna-Itaalias Altamura lähedal laskis üks jahimees kogemata maha katoliku kiriku preestri, 55-aastase Francesco Cassoli, kes oli maganud metsas magamiskotis, osaledes koos paarikümne kirikunoorega kristlikus telklaagris.

◆ Mullu novembris Tallinnas Toompea lähistel kurikaga meteoroloog Krista Odakivile surmavaid kehvastustite tekitanud kurjategija on tabatud: läinud neljapäeval vahistas politsei selles kuriteos kahtlustatava — 28-aastase Vjatšeslavi. Mõrtsuka väljaselgitamine tuhandete võimalike isikute hulgast võttis kaua aega seetõttu, et mees polnud varem politsei andmebaasi sattunud. Otsustavaks osutus DNA-jäljend kurikal. Vjatšeslav olevat teo omaks võtnud.

◆ Eesti ettevõtjad on avalikkuse ette tulnud äärmiselt parempoolsete nõuetega: tõstetagu veelgi pensioniiga, vähendatagu vajadusel keskmist pensioni, vähendatagu sotsiaal- ja tulumaksu, ärgu tõstetagu miinimumpalka...

Ilus, ilus, ilus on maa!

Sellest kohast naljalt peatumata mööda ei sõida: maalilises roheluses kõrgel üleval püüavad pilku puude vahele peituvad varemed. See on Pärnu–Tõrva–Valga ja Viljandi–Kärstna–Helme tee ristumiskohas asuv keskaegne maakivist Helme linnus. Muidugi jätab oma senise reisiplaani kus seda ja teist ning tõused mööda puupakkudest rada varemeteni. Kui suur ehitis see kunagi võis olla! Kahe vallikraaviga eraldatud looduslikul neemikul on paiknenud pealinnus, mis on olnud väljavenitatud ovaali kujuline. Linnust on ümbritsenud kivimüür, milles praegugi veenduda võid. On oletatud, et samas kohas asus juba ka eestlaste (sakalaste) muinaslinnus. Selle oletuse on

Helme ordulinnus paiknes kohati kuni 20 m kõrgusel neemikul.

Helme koopad — paopaik või pargirajatis?

vaidlustanud arheoloog Arvi Haak, kes on proovikaevanditega püüdnud selgitada linnuse rajamise aega ja linnusehoovi ladestunud kultuurikihi vanust ning iseloomu. Linnuse ehitamise aeg pole senini teada. On välja pakutud 13. sajandi teist poolt, 14. sajandi algust, ka

14. sajandi teist poolt. Mis ajast aga linnus varemateks muutus? Selgub, et Helme linnus jäi püsti nii Liivi sõjas (1558–1583) kui ka Poola–Rootsi sõdades (1590–1622/1623), kuid kui venelased vallutasid 1656. aastal alanud Vene–Rootsi sõjas Tartu ning ohus oli kogu ülejäänud Eesti ala, lasksid rootslased selleks, et ära hoida kindluse üleminekut venelastele, Helme linnuse 1658. aastal õhku.

Rahvasuu räägib aga midagi muud.

Nimelt küsitud ordulossi ehitamise aegu ühelt Anne-nimeliselt tüdrukult salakavalalt, kas ta ei tahaks lossi võtmeid hoidma hakata. Anne olnud sellega väga nõus. Nii müüritudki tüdruk ordulossi seina. Tüdruku nime aga ei tohtinud vaenlased kunagi teada saada, sest vastasel korral pidi kaduma nii lossi ümbritsev uduloor kui ka kaitsejõud. Ometi öelnud üks eit vaenlase ähvarduste peale sisse müüritud tüdruku nime ja nii kadunudki uduloor ja lossi kaitsevõime. Linnus vallutatud ja hävitatud.

Helme põrgu

Linnusevaremetest mõnisada meetrit eemal on rahva seas Helme põrguks kutsutud Helme koopad, oletatavalt inimkäte poolt liivakivisse uuristatud pelgupaik sõdade ajal. Ka on Helme koopaid kirjeldatud kui pargirajatisi. Nii nagu linnusest on saanud varemed, on ka koopad tublisti varisenud. Julgemad saavad siiski sisse minna ja natuke ringi vaadata. Muistendi järgi läinud siit aga üks käik Viljandisse, teine Pokardisse ja kolmas Helme kiriku juurde. Helme koopaid oleval mainitud juba 18. sajandist pärit ürikutes.

Mälestuse mälestus

See kirjanik Tammsaare väljend tuli meelde, kui seisatusime kuulsa saksa luuletaja Friedrich von Schilleri (1759–1805) kunagise mälestussamba mälestuseks paigaldatud mälestuskivi juures.

Kultuuriloolase Malle Salupere

Mõisaproua armastusest sündinud obeliski mälestuseks.

ASSE SOOMETSA fotod

Helme rahvarõivastes mulgi naine.

uuringutest on teada, et maailma esimene mälestustähis Schillerile asus Helmes. 9 meetri kõrgusele graniidist obeliskile olid kantud Schilleri sünni- ja surmadaatumid ning lõik tema luuletusest “Ideaal ja elu”. Schilleriga samal aastal sündinud Helme mõisaproua Elisabeth Dorothea von Gersdorf olnud luuletaja suur austaja. Tema lasknudki 1805. aastal, mõned kuud pärast Schilleri surma, talle mälestussamba püstitada.

Vaikselt kohisid puud mälestuste mälestuse ümber. Ja juba on sellestki hetkest saanud mälestus.

Väärikas mulgi naine

Helme vald kuulub kunagise Mulgimaa piiresse. Praeguseks on see jaotatud 10 omavalitsuse vahel, neist 6 kuuluvad Viljandimaa, 4 Valgamaa alla. Nii et kuigi Helme vald on kirjade järgi Valgamaa osa, kõrgub Helme linnuse lähedal, kust üks tee viib Tarvastu ja teine Abja poole ning nende teede vahele mahtusid ära kõik Mulgimaa kihelkonnad, Helme rahvarõivaid kandva mulgi naise võimas kuju. See tammepuust naine on ligi kolm meetrit pikk. Ta vaatab oma tõise perenaise pilguga lõuna poole, sinna, kus Mulgimaa südames Abja-Paluoja, poolsada kilomeetrit eemal, on naisest veidike lühem, aga samuti tammepuust mulgi mees. Mees leidis oma koha 2006. aastal, naine aasta hiljem. Mõlema puit-skulptuuri autorid on Ly ja Raul Teder.

Ilus ja väärikas on see kõrgendikul suvetaeva taustal seisev mulgi naine, kunagise Helme kihelkonna sümbol.

ASSE SOOMETS

Ka siis jäid nad koduga seotuks tugeva vaimse kokkukuuluvuse tunde kaudu.”

See eriliste inimeste erilise kodu mälestus tingiski kamberteatri loomise. Rõõmustav, et näitlejaks olid oma Kaarma inimesed. Eriti nauditav oli Mihkli ja Oskari osas Kaarma koguduse pastor Hannes Nelis. Ainsa külalisena esines Aili Salong Lümandast Aino Kallasena.

Ka järgmiseks suveks on plaanid tehtud. See pühendatakse Kallase pere teisele pojale Rudolfile (1851–1913), kelle tähtsus Eesti kultuuriloos on olnud aukartust äratavalt suur. Meenutame ka või ainult seda, et Valga Peetri kiriku õpetajana 1884. a 4. juunil

õnnistas ta sinimustvalge lipu Otepää kirikus. Ta on kirjutanud 17 raamatut, neist tuntuim “Mõistlik rehkendaja”. 17. novembril 1990 avati tema haul Tartus Raadi kalmistul mälestussammas.

Tõdegem, et on inimesi, kelle elu ulatub üle enese kodu piiride, kellel on midagi öelda oma rahvale. See on rikas pärand, millest jätkub põlvkondadele. Seda me Kaarma kamberteatri etendusel tundsi. Kindel on, et kamberteater rõõmustab meid ka järgmistel suvedel.

13. augustil kogunes Kuressaare lossihoovi ligi 9000 inimest osa saama kontserdist “100 aastat looduse kaitset”. Kahetunnine kontsert koosnes kahest osast: koos

laulsid Tõnis Mägi ja Ott Lepland ning teise paarina Jaan Tätte ja Marko Matvere. Kui esimese paari laulmist kokku võttes võiks minu, mitte enam noore inimese arvates öelda — *rõõkmuusika*, siis teise paari esinemist iseloomustaksin Eri Klasi sõnadega, mis ta ütles Georg Otsa lummust lahti seletades: “Tema jaoks ei olnud *lihtsaid inimesi*. See väljendus selles, et kui ta laulis, siis kõigile saalis olijaile tundus: ta laulab ainult minule...”

12. augustil läksime rõõmuga kontserdile “Kummardus Heldur Jõgiojale”. Kuid kontserdist kokkuvõtet tehes tõdesime: tümps ei sobi Heldur Jõgioja loodu taustaks...

ELLEN ÖNNIS

HÄRRA SELTSIMEES MINISTER

5

Katkendeid JÜRI KRAFTI mälestusteraamatust

MATI LAOS:

Mil moel sõjakoledused sind üleüldse puudutasid? Kuidas jõudsid sinuni teated hävituspataljoni hirmutegudest Peipsi ääres? Mainisid, et su onu pääses mahalaskmisest vaid imekombel, tänu sellele, et keegi mahalaskjatest olevat teda tundnud ning palunud talle halastada...

Venelaste hirmuteod Peipsi ääres? Muidugi ma mäletan neid. Mäletan Kasepää hukatuid. Mäletan onu kõhdest tekitanud meenutusi sellest, kuidas ta vaid õnne läbi mahalaskmisest pääses. Tõepoolest — vaid suure õnne läbi. Üks kohalik mees, mahalaskmiskomando liige, olevat teda tundnud. Onu oli alati kõigiga sõbralik ja igas suhtes abivalmis olnud. Hästi oli ta läbi saanud ka kohalike venelastega. Üks neist, keda ta oli omal ajal aidanud, viis ta püssitorude eest minema otse haua äärelt.

Need kurvad mälestused ei kao mälust surmani. Aga ainult nendele toetudes pole ka võimalik kogu elu elada.

Millise jälje jätsid Vene vägede hirmuteod su lapsemällu? Kuivõrd suutsid kõike olnud ja läbielatud mälust kustutada paarkümmend aastat hiljem, mil pidid töökohustuste tõttu üha rohkem hakkama venelastega suhtlema?

Ühest küljest tegi lapsepõlves kogetud hirm mind küllaltki venestaseks. Teisalt hakkasin juba kolmeteistaastasena Peterburi, vabandust, ikka tollasel Leningradi turul kaubitsemas käima. Enne seda olin turumüüja ametit harjutanud ka Jõhvi, Kohtla-Järve ja Narva turgudel. Ma kohtasin seal väga toredaid vene inimesi. Sellistega puutusin hilisematel ministriaastatel kokku Moskvaski, koguni kõige kõrgemates võimufäärides, kuid üksnes parimate sõnadega andnuks neist iseloomustada siiski vaid üksikuid. Kui vene inimesele anda kätte suur bürokraatlik võim, kipub ta sageli oma tegelikku mina varjama ning sulandub kiiresti ühtlase ja võimuahnesse, kuid siiski halli massi. Võimukasse, otsustusvõimetusse ning ühtlasi kuulekasse halli massi... Võib-olla on vene inimese selliseks muutnud aastasade jooksul hirmu abil rikutud genofond? Ma ei tea seda.

Olid viimase suure sõja ajal alla kümne aasta vana. Öeldakse, et lapsemälu on ausaim ning selgeim — milline vahe oli venelastel ning sakslastel, kes ju tegelikult mõlemad on ajaloo jooksul korduvalt püüdnud Eestimaad lõplikult okupeerida?

Sakslasi ei pidanud kartma. Nad olid kohalike elanikega viisakad. Mitmed neist majutati ka meie majja. Nad suhtusid meisse väga hästi. Kui nägid, et meil pole midagi süüa, andsid oma pajukist. Ja lastele hoidsid alati šokolaadi. Sõbrunesime nendega kenasti. Erinevus venelastest oli ikka väga suur. Ja nende lahkusmisel tuli ka hirmutunne kiiresti tagasi. Ma ei oska täna olla kohtumõistja, et öelda veendunult — võib-olla lõimunuksid (uh, mis kole moodne sõna!) eestlased sakslastega mingil ajaloo hetkel, kui germaanlased ajanuksid rahvastikupoliitikat ettenägelikumalt. Geneetiline soodumus ju selleks protsessiks ehk oligi. Kuid põlisrahvust ei koheldud kunagi võrdsetel alustel sissetulijatega, vaid hoopis vägivaldsemalt, kui tahetakse tunnistada aastasadu ning -kümnendeid hiljem.

Milline oli üldse su kõige kohutavam sõjamälestus?

Nägin kuueaastase poisina, kui sakslased avasid kõigi külaelanike silme all praeguse vallamaja vastas olnud ühishaua, millest leiti pea neljakümne kohaliku elaniku laibad. Kohutav hais levis ümberringi ja nähtud pilt oli võigas. Hävituspataljoni olid need inimesed igasuguse halastuseta maha lasknud, sundides neid enne veel endale ühishauda kaevama. Pärast oli punaterroristidel oma tapatöö varjamiseks veel nii palju aega, et haud kinni ajada ning varjata see kartulitaimedega. Kartulitaimed ei läinud verisel mullal kasvama ning närtsisid. Külas teati, et põhiline osa neist mahalaskjatest olid venelased, kuid nende seas oli ka eestlasi, kohalikke mehi. See teadmine oli kõige kurvem. Mahalastud olid kõik vaid eestlased, ühtki vene nime nende seas polnud. Fakt.

...kooliaasta alguses

(Algus 2. lk.)

Kui palju vaeva oli vaja omal ajal Endel Pirnil, et niisugune varamu Haridusministeeriumi ja hiljem Pedagoogikaülikooli juhtkonna kindlal toel luua, ja Ilmar Kopsol, et see arhiiv-museum muutuks tõelise pedagoogikaüliõpilase esmaseks õppe-koaks, seda ei arvestata.

Õpetajate ettevalmistamine ja õpetajate täienduskoolitus käivad omapead. Need ei ole saanud prioriteediks riigis, mis püüab toetuda noortele.

Pole siis ehk imeks panna, et tulevikule aplodeerimise asemel, mida küll kangesti teha tahaks, kipud vana koolmeistrina nostalgitsema.

Me suutsime säilitada ühtluskooli ja selle sees luua ulatusliku süva- ja kallakuga koolide võrgu, mis tagas kõikide annete väljaarendamise.

Me teadsime siis ja ma usun seda ka praegu, et meile ei sobi ei elitaarne kool ega ka eliidiiriik. Lõpmata hea oli aastaid tagasi kuulda Poola nüüd juba hukkunud presidendi sõnu, et Poolast ei saa

eliidiriiki. Ja Poolal läheb hästi. Ei peaks ka Eestist saama eliidiriiki, rahvas kannab riiki vaid siis, kui see toetub ühtsusele.

Koolgi toetub ühtsusele: õpilased, õpetajad ja lastevanemad koos on see pere, kes tagab edu. Midagi ei ole parata, selles ühtsuses on otsustav roll õpetaja käes, õpetaja areng ning heaolu on aga koolijuhi ja haridusjuhi käes.

Küll tahaks lootda (ja ma usun, et mu lootus täitub), et uuel õppeaastal saavad kõik hariduselu lülid: ministeerium eesotsas ministriga; linna, maakonna- ning vallavalitsused; koolid ja kõrgkoolid oma õpilaste, üliõpilaste, õpetajate ning õppejõududega aru, et edasi tuleb minna koos, üksteist kuulates ja toetades. See annab kindlustunde vanematele, et nende laste tulevikust hoolitakse, ja teeb rõõmu erus olevale arvukale pedagoogide armeele, et nende elutöö viljad arenevad ja Eesti vaimuvili kasvab.

Kas digiretsept on pensionärisõbralik?

Just sellise küsimuse esitasin oma naabrile, 80-aastasele Märdile, kes tuli hiljaaegu minult tablette laenama. Et kannatame ühesuguse haiguse all, on ravimid samad. Kui pärsin, kuidas midu nii hoolsal ja täpsel mehel ravimikapp äkki tühjaks sai, seletas Märt asja üksikasjaliselt ära.

Märt on läbi-lõhki haige mees, nagu enamik meist selles eas. Ta käib regulaarselt nelja eriarsti – kardioloogi, uroloogi, pulmonoloogi, silmatohtri ja muidugi ka perearsti vastuvõtul. Ta neelab seitse erinevat tabletti päevas, lisanduvad silmatilgad ja inhaleeritav (sissehingatav) pulber. Viimasel ajal on enamik retsepte arvutisse sisestatud. Nagu ikka, kolm retsepti iga haiguse tarvis. Varem oli lihtne, Märt pani kõik retseptid kapiriilule eraldi hunnikutesse. Kui mõni rohi hakkas lõppema ja riivil retsepte tagavaraks polnud, palus ta tohtril uued kirjutada. Nüüd on aga selline lugu, et oma silmaga pole võimalik näha, mitu retsepti on kasutatud, palju on järel. Vanemal inimesel on kirjalikku arvestust digiretseptide kasutamise üle ebamugav pidada, eriti veel siis, kui käsi on juba tõnts ja silmanägemine kehv.

Nii juhtuski Märdiga selline ebameeldiv lugu, et kui ta bussiga 12 kilomeetri kaugusele alevisse apteeki sõitis, selgus, et retsepti ühe hädavajaliku ravimi tarvis, mida iga päev tuli tingimata võtta, arvutis enam polegi. Kui nüüd apteeker Märti noomima hakkas, et miks ta kõiki ravimeid korraga välja ei ostnud, sai mees päris pahaseks. Kuidas on pensionäril võimalik rohkem kui pool pensioni korraga ära kulutada?

Mõni tund hiljem sõitis Märt bussiga koju tagasi ja hakkas helistama, et retsept arvutisse pandaks. Aga kellele sa helistad, kui eriarstid võtavad üks kord nädalas vastu, harva kaks korda. Õnneks oli Märdi eriarsti vastuvõtt järgmisel päeval. Aga oh häda, mitmed tohtrid lülitavad telefoni vastuvõtu ajaks välja, et keegi ei segaks. Nii oli ka Märdi eriarstiga. Nüüd hakkas Märt perearstile helistama, kuid selle vastuvõtt oli juba lõppenud. Asi läks kriitiliseks. Märt oli viimase tableti juba hommikul alla neelanud. Järgmisel päeval oli perearst telefonil ning ta lubas öele öelda, et see retsepti arvutisse toksiks. Õhtul helistas Märt igaks juhuks apteeki, et kuidas retseptiga on. Seda arvutis

polnud. Nüüd võttis Märt perearstile uue kõne. Õnneks oli öde seekord telefoni juures ja lubas asja kohe ära korraldada. Vabandas suure tööpingega. Viimane buss oli aga selleks ajaks läinud ja nii seisiski mees minu ukse taga.

Sellega Märdi probleemid ei lõppenud. Järgmisel päeval selgus, et ravim oli vahepeal otsa saanud. Apteeker lubas kohe uue koguse tellida. See pidi homme kohale jõudma. Olla neli päeva ilma vajaliku ravimiga – raske öelda, millised tagajärjed oleksid sellel olnud. Kõnealust juhtumit ei saa muidugi suure üldistusena võtta, kuid tuhandete väga raskelt haigete vanurite elurütm ja harjumused lööb sekeldustega digiretsept küll segi. Kui Märt mulle head aega ütles, olid ta viimased sõnad: “Küll oleks hea, kui paberretseptid paralleelselt digiretseptidega veel kaua au sees seisaksid, et minusugustel haigetel oleks valikuvõimalus.”

VAMBOLA LILLEMÄE

Toimetuselt: On küll neid perearstikeskusi, kus ei ole veel digiretsepti kirjutamise võimalust, kuid paber on igal tohtril endiselt olemas ning paberretsepti tohib ta otse loomulikult kirjutada. Vaja vaid paluda, kui arst ise ei küsi, kumba varianti patsient eelistab. Paberretseptid ei ole kuhugi kadunud, valikuvõimalus on olemas.

Ongi nii

Tukkuja äratamine ei ole magaja mure. Maaslamajat ei lööda. Tema viiakse kainestusmajja. Jalgpalluril oli mäng hästi käes. Parem rukkilill rinnas kui roos lauda taga. Nälg olevat kõige parem kokk. On alles inimesele nimi antud! Uni ei andvat uuta kuube. No ega vanagi magades kulu. Kui pea on pulki täis, oled

ilmselt reha otsa kukkunud. Korvpallinaiskond kaotas mängu. Mees-mehe kaitse vedas alt. Korralikult sissemaganu ei pruugi hästi väljamaganu olla. Kuldsete käte juurde kuulub sageli ka kuldne kõri. Raamatusõprade klubi juurde loodi tšekiraamatu sõprade seksioon. Ega amet leiba küsi, leiba küsib ametimees.

Ka teise seljast võetud särk on oma ihule lähedal. Äärmine häbematus – kaevata teisele auku temalt endalt laenatud labidaga. Töö kaunistavat inimest, ega töötugi mingi kole koll ole. Tüütule tüübile öeldi: “Lase jalga!” Tüüp ei lasknud. Tal polnud relvagi. Riie ei riku meest, aga kehv rätsep võib riide ära rikkuda küll.

VELLO PAE

26. augustil ilmunud ristsõnade lahendus

PAREMALE: 1. Eenmaa. 4. Eilart. 7. Ellerhein. 9. Iste. 10. Kelm. 11. Saari. 13. Seekel. 14. Diiler. 15. Esteet. 17. Torger. 19. “Royal ...”. 20. Asum. 22. Oslo. 23. Saksakulm. 24. Ekraan. 25. Saveli.

ALLA: 1. Ernits. 2. Male. 3. Areaal. 4. Erhard. 5. Luik. 6. Taimer. 7. Etteütlus. 8. Neologism. 11. Seier. 12. Idol. 15. Emajõe. 16. Tomson. 17. Tarkus. 18. Rootsi. 21. “Mana”. 22. Olev.

ETV

E 6.9. — 5.00 ERR uudised. 6.55 Terevisioon. 8.55 Sūdameasi. 9.45 Terevisioon. 11.45 Sōida maale! 12.30 Aeg luubis. 12.50 Just must. 13.00 Otsast otsani. 14.00 ETV Huumori kuld. 14.20 Jamie Oliver kodus. 14.50 Allo Allo! 15.15 Hercule Poirot. 16.10 Vāike maja preerias. 17.00 AK. 17.10 Ōnne 13. 17.40 Sūdameasi. 18.30 AK. 19.00 Ringvaade. 20.05 Osoon. 20.30 Tōōtsija. 21.00 AK. Ilm. Sport. 21.39 Luuletus: Merca. 21.40 Vālisilm. 22.10 Vālisilm esitleb: Pax Americana: kosmose relvastamine. 23.10 ENSV. 23.40 Elu nagu Marsil. 0.30 Ringvaade. 1.38 ERR uudised.

T 7.9. — 5.00 ERR uudised. 6.55 Terevisioon. 8.55 Sūdameasi. 9.45 Terevisioon. 11.45 Prillitoos. 12.15 Ūks pilt: Kristjan Raud “Puhka rānnakul”. 12.45 Osoon. 13.10 Vālisilm. 13.40 Vālisilm esitleb: Pax Americana: kosmose relvastamine. 14.45 Sūdamelaul. Laulab Marju Lānik. 15.00 Vaikne alarm. 15.15 Elu nagu Marsil. 16.10 Vāike maja preerias. 17.00 AK. 17.10 Ōnne 13. 17.40 Sūdameasi. 18.30 AK. 19.00 Ringvaade. 20.05 Vabariigi kodanikud. 21.00 AK. Ilm. Sport. 21.39 Luuletus: Kaarel B. Vāljamāe. 21.40 OP! 22.10 Kodutānav. 23.10 Minu pere. 23.40 Ringvaade. 0.45 Sōida maale! 1.31 ERR uudised.

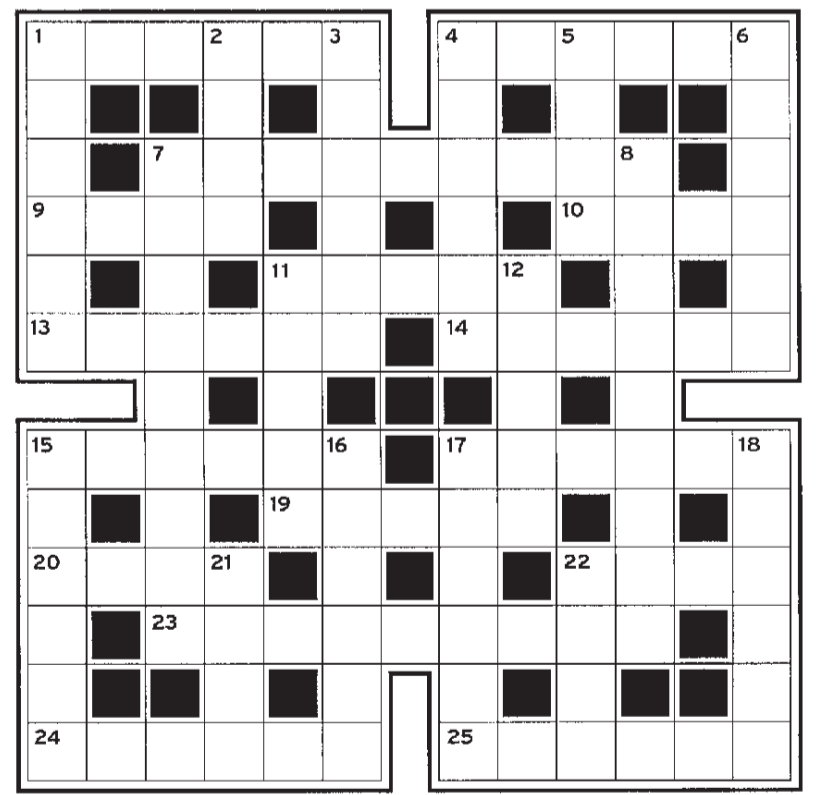
K 8.9. — 5.00 ERR uudised. 6.55 Terevisioon. 8.55 Sūdameasi. 9.45 Terevisioon. 11.45 OP! 12.15 Kross Krossilt. 12.45 Ūks pilt. 12.50 Teeliste kirikud. 13.20 Vōtmeke. 13.45 Perevisioon. 14.15 Vabariigi kodanikud. 15.10 Kodutānav. 16.10 Vāike maja preerias. 17.00 AK. 17.10 Ōnne 13. 17.40 Sūdameasi. 18.30 AK. 19.00 Ringvaade. 19.30 Lotokolmapāev. 20.05 Pealtnāgija. 20.55 Viking Lotto. 21.00 AK. Ilm. Sport. 21.39 Luuletus: Jan Rahman. 21.40 Foorum. 22.30 Ūheksavāgised. 23.30 Ringvaade. 0.00 Lotokolmapāev. 0.35 Viking Lotto. 0.40 Saddam Hussein kaitseks. 1.34 ERR uudised.

N 9.9. — 5.00 ERR uudised. 6.55 Terevisioon. 8.55 Sūdameasi. 9.45 Terevisioon. 11.45 Pealtnāgija. 12.35 Ūheksavāgised. 13.40 Foorum. 14.30 Saddam Hussein kaitseks. 15.25 Aranei. 15.45 Mālestusi suvest. 16.10 Vāike maja preerias. 17.00 AK. 17.10 Ōnne 13. 17.40 Sūdameasi. 18.30 AK. 19.00 Ringvaade. 20.05 Kahekōne. 21.00 AK. Ilm. Sport. 21.39 Luuletus: Ly Seppel. 21.40 Kapital. 22.10 MI. 22.40 Arvo Pärt. 24. prelüüdi ühele fuugale. 0.05 Ringvaade. 1.15 ERR uudised.

R 10.9. — 5.00 ERR uudised. 6.55 Terevisioon. 8.55 Sūdameasi. 9.45 Terevisioon. 11.45 Kahekōne. 12.40 MI. 13.05 Ajalik ja ajatu. 13.35 Rahvakunstnikud: Edgar Arro. 14.20 ERSO Saaremaal. 15.10 Kapital. 15.40 Tōōtsija. 16.10 Vāike maja preerias. 17.00 AK. 17.10 Ōnne 13. 17.40 Sūdameasi. 18.30 AK. 19.00 Ringvaade. 20.05 Mida teie arvate? 21.00 AK. Ilm. Sport. 21.39 Luuletus: Urmo Mets. 21.40 Sōjadraama. Vaiksel ookeanil. 22.35 Hercule Poirot. 0.15 Pealtnāgija. 1.00 Ringvaade. 2.09 ERR uudised.

L 11.9. — 5.00 ERR uudised. 7.30 Animafilmid. 9.00 Puutepunkt. 9.30 Tōōtsija. 9.58 Hōia, mida armastad! 10.00 Sōida maale! 10.45 Pealtnāgija. 11.30 ENSV. 12.00 Mida teie arvate? 12.55 Ōnne 13. 13.55 Teeliste kirikud. 14.25 Reisile minuga. 15.15 Vabariigi kodanikud. 16.10 Kas on elu pärast kapitalismi? 17.05 Kahekōne. 18.00 Tagatargemad. 18.30 AK. 18.45 Keel. 19.00 Arvo Pärt 75. Sünnipāevakontsert. 20.05 September. 21.00 AK. Ilm. Sport. 21.37 Luuletus: Triin Tasuja. 21.40 Kiirabihaigla. 22.20 Hercule Poirot. 0.05 Tāhelaev: Jaan Einasto. 1.20 ERR uudised.

P 12.9. — 5.00 ERR uudised. 7.30 Animafilmid. 9.00 Prillitoos. 9.58 Hōia, mida armastad! 10.00 Tāhelaev: Mart Sander. 11.15 Jamie Oliver kodus. 11.45 Sabatāht Muumiorus. 12.55 Ōnne 13. 13.55 Ajalik ja ajatu. 14.25 Puutepunkt. 14.55 Vōrkpalli EM valikmāng: Holland – Eesti. 17.20 Osoon. 17.45 Kiirabihaigla. 18.30 AK. 18.40 Gilmore'i tōdrukud. 19.25 Loomasuu ei valeta. 19.35 Minu pere. 20.05 Allo Allo! 20.30 ENSV. 21.00 AK. Ilm. 21.20 Aeg luubis. 21.40 Sport. 21.56 Luuletus: Apoo Ilves. 22.00 Midsomeri mõrvad. 23.30 Gilmore'i tōdrukud. 0.10 Tartu muusikapāevad 30. 0.45 ERR uudised.

PAREMALE: 1. Ellerheina lastekoori dirigent, aasta naine 1999. 4. Kirjandusteadlane (1922–1993), Tartu Semiootikakoolkonna looja. 7. Riigitruud. 9. Krahvkonk ja jõgi Suurbritannias. 10. Vaimulik koolitus. 11. Luulekogu “Vares, vāga linnukene” (1956) autor. 13. Hollandi meresōitja. 14. Alpi roos, rododendron. 15. Riigitegelane ja sõjavāelane, lauljatar M. Voitese isa. 17. Vanaaja maakond Kreekas. 19. Tōlkija, tōlkinud peamiselt rootsi kirjandust. 20. Raadiojaam. 22. Karusnahkne sārrik. 23. Luuletaja ja lastekirjanik, eesnimega. 24. G. Verdi ooper. 25. Täishāalik.

ALLA: 1. Tōōandja algatatud tōōkatkestus. 2. Hāālevarjund. 3. Pōhi- ja kontrollmōōt. 4. V. Nabokovi romaan. 5. Kuiv puukāsn. 6. Nāriline, kobrasrott. 7. Vōitja selgitamine juhuse lābi. 8. Tollideklaratsiooni esitaja. 11. Riik Araabia poolsaarel. 12. E. Kapi operett. 15. Kunstimuseum Pariisis. 16. Meie esitennisist. 17. Vene kosmonaut, esimene inimene avakosmoses. 18. Kōver mōōk. 21. Ūks ödedest A. Tšehhovi “Kolmes öes”. 22. Talispordivahend.

Koostanud
ALDO RANDOJA

